

BİLGİ KÖPRÜSÜ

İslam Medeniyetinin Batı'ya Mirası (2)

İslam alimleri tarafından yazılan eserler ve geliştirilen bilim kurumları, Batı dünyasında bilimsel düşünceyi ve araştırma duygusunu harekete geçirmiş, ardından bilime yeni bir canlılık ve hız kazandırmıştır.

"İslam dünyasında ilmî çalışmalar ne zaman başladı?" sorusunu sormak, konuyu daha anlaşılır hâle getirecektir. Çünkü bu soruya verilecek cevap, İslam medeniyetinin Batı'ya bıraktığı mirası daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

İlk Çağın ardından gelen Orta Çağ, Avrupa açısından büyük ölçüde karanlık bir dönem olarak değerlendirilir. Batı Roma İmparatorluğunun 476 yılında yıkılmasıyla başlayıp Doğu Roma İmparatorluğunun 1453 yılında sona ermesine kadar devam eden bu süreçte Avrupa; siyasî, sosyal ve ilmî bakımdan çalkantılı bir dönem yaşamıştır. Tam da böyle bir dönemde, 610'lu yıllarda İslam dini Peygamber (s.a.v.) Efendimizin tebliğiyle tarih sahnesine çıktı. Kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılan İslam dünyası, temas ettiği kültür ve medeniyet birikimlerinden yararlanmaya büyük önem verdi. Antik Yunan ve Hint bilim mirasıyla sistemli biçimde temas kuruldu. Özellikle VIII. yüzyılın başlarından itibaren yoğun çeviri faaliyetleri sayesinde Antik Yunan ile Hint bilim ve felsefe eserlerinin büyük bölümü Arapçaya tercüme edildi. Böylece VIII ile XVI. yüzyıllar arasında İslam dünyası, bilim bakımından dünyanın en ileri medeniyetlerinden biri hâline geldi.

Tarih sırasına göre ifade edecek olursak; Abbasilerde Me'mûn dönemi (813-833), Selçuklularda Melikşah dönemi (1072-1092), Moğollarda Hülagu Han dönemi (1256-1265), Timur (1370-1405) ve torunlarından Uluğ Bey dönemi (1409-1449) ile Osmanlılar dönemi (1299-1922), bilimsel faaliyetlerin kesintisiz biçimde desteklendiği önemli dönemler olarak dikkat çeker. Ancak Osmanlı döneminde 1577 yılında kurulan modern İstanbul Rasathanesinin, dönemin şeyhülislamının fetvası ve padişah III. Murad'ın emriyle 1580'de yıkılması, Osmanlı bilim tarihindeki kırılmanın en somut göstergesi kabul edilir.

//

1209 yılında Paris'te bir kilise kararıyla Aristo'nun eserlerinin okunması yasaklanmıştı. Aynı dönemde İslam dünyasında ise Aristo'nun eserleri üzerine şerhler, yorumlar ve bilimsel incelemeler kaleme alınıyordu.

Özellikle VIII ile XVI. yüzyıllar arasında İslam alimleri tarafından dönemin ortak dili (lingua franca) olan Arapça ile kaleme alınan eserler, X. yüzyıldan itibaren önce Endülüs ve Sicilya'ya, oradan da Avrupa'nın diğer şehirlerine ulaştı. Bu eserler Avrupalı mütercimler tarafından önce Latinceye, daha sonra XVII ve XVIII. yüzyıllarda Batı dillerine tercüme edildi.

Avrupalı bilim insanları, kendilerine ulaşan bu temel eserlerden yararlanarak ancak XVII. yüzyılın başlarından itibaren bilimi bugünkü seviyesine ulaştırabilecek bir ivme yakalayabildiler. Daha açık bir ifadeyle; İslam alimleri tarafından yazılan eserler ve geliştirilen bilim kurumları, Batı dünyasında bilimsel düşünceyi ve araştırma duygusunu harekete geçirmiş, ardından bilime yeni bir canlılık ve hız kazandırmıştır.

//
H. Peygamber, “Oku” emri doğrultusunda hareket ederek, okuma yazma oranı son derece düşük olan çöl toplumunun “ümmî” fertlerini, 23 yıl gibi kısa bir zaman zarfında, o günkü dünyanın süper güçlerinden birisi hâline getirdi.

Peki İslam dünyasında ilmî çalışmalara bu kadar önem verilmesinin temel sebepleri nelerdi?

İslam âlimlerinin en önemli ilham kaynağı Kur’an-ı Kerim ve hadislerdi. Zira Peygamber (s.a.v.) Efendimiz bir hadisi şeriflerinde “Terak-tu fîkum emrayni len tadillû mâ temessektum bihimâ: Kitâba’llâhi ve sunnete Rasûlihî (Size iki şey bırakıyorum, onlara sınıksız sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırmayacaksınız: Allah’ın Kitabı ve Peygamberinin sünneti.)” buyurmuştur.

Kur’an-ı Kerim’in nazil olan ilk ayeti “İkra’ bi’smi Rabbike’llazî halak (Yaratan Rabbinin adıyla oku)” (Alak, 96/1), ikinci ayeti ise “Nûn. Ve’l-kalemi ve mâ yesturûn (Nûn. Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına.” (Kalem, 68/1) şeklindeydi. İşte bu iki ilahî hitaba muhatap olan İslam dininin mensupları, bilgiyi yalnızca dünyevî bir araç değil, aynı zamanda bir sorumluluk olarak gördüler. Kur’an-ı Kerim’de, “Hel yestevî’llezîne ya’lemûne ve’llezîne lâ ya’lemûn (Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?)” (Zümer, 39/9) buyurularak ilme ve ilim insanına verilen değer açık biçimde ortaya konulmuştur. Kendilerine böylesine değer verilen ilim insanları da “velâ ratbin ve lâ yâbisin illâ fî kitâbin mubîn (Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki Kur’an’da zikredilmesin)” (Enam, 6/57) ayetini çalışmalarına rehber edinmişlerdir.

Kur’an-ı Kerim’in yüzlerce ayetinde düşünmeye, araştırmaya ve öğrenmeye dikkat çekilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de hadislerinde ilmi teşvik etmiş ve Müslüman toplumun bilgiyle yükselmesini hedeflemiştir.

Bu konuda şu birkaç örnek bile yeterli olacaktır:

“Utlubû’l-’ilme mine’l-mehdi ile’l-lahd (Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz.)”

“Utlubû’l-’ilme ve lev bi’s-Sîn (İlim Çin’de bile olsa alınız.)”

“Rutbetu’l-’ilmi a’le’r-ruteb (İlim rütbesi rütbele-rin en üstünüdür.)”

Bu ve benzeri hadisler de İslam âlimlerini ilme ibadet duygusu ile sarılmaya teşvik etmiştir.

H. Peygamber, “Oku” emri doğrultusunda hareket ederek, okuma yazma oranı son derece düşük olan çöl toplumunun “ümmî” fertlerini, 23 yıl gibi kısa bir zaman zarfında, o günkü dünya’nın süper güçlerinden birisi hâline getirdi. Nitekim peygamberli-ğinin ilk yıllarında Mekke’de okuma yazma bilenlerin sayısı 20 kişiyi aşmazken, Medine’de ashabın seçkinleri bütün günlerini bilgi öğren-mekle geçiriyorlardı. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) okuma yazmaya verdiği önem o kadar barizdir ki, Bedir savaşında esir düşen Mekkelilerden fert başına 400 dirhem (gümüş para) fidye alırken, Medineli on çocuğa okuma yazma öğretene bedelsiz olarak salıvermişti.

Bu düşünceyi benimseyen hükümdarlar da ilim adamlarını maddî ve manevî olarak desteklemişlerdir. Beytül-Hikme’yi kuran Abbasi Halifesi Hârûnurreşîd’in (v.809) tercüme edilen eserlere ağırlı-ğınca altın verdiği, Selçuklu veziri Nizâmülmülk’ün (v.1092) devlet imkânları-nın büyük kısmını eğitime ayırdığı, Uluğ Bey’in (v.1449) bilimle iç içe bir hükümdar profili çizdiği ve Fatih Sultan Mehmet’in (v.1481) ilim insanlarını daima himaye ettiği tarihî kaynaklar da yer almaktadır.

Fatih Sultan Mehmet’in Ali Kuşçu’yu (v.1474) Tebriz’den İstanbul’a davet etmesi (1472 civ.) bunun dikkat çekici örneklerinden biridir. Sultan Fatih, Ali Kuşçu’nun yolculuğu boyunca bütün ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamış, İstanbul’a yaklaşınca da onu karşılamak için şehrin kadısı Hoca-zâde’nin (v.1488) başkanlığında dönemin önemli âlimlerinden oluşan

özel bir heyet göndermiştir.

Bunun yanında hükümdarlar, devlet adamları ve zengin aileler; ilme ve ilim insanlarına hizmet etmek amacıyla çok sayıda vakıf kurmuşlardır. Bu yönüyle İslam medeniyetini aynı zamanda bir “vakıf medeniyeti” olarak tanımlamak mümkündür.

Peki İslam dünyası bilimde yükselirken Avrupa ne durumdaydı?

XVII. yüzyıla kadar Avrupa büyük ölçüde skolastik düşüncenin etkisi altındaydı. Kilise, birçok bilim insanını fikirleri sebebiyle aforoz ediyor veya engizisyon mahkemelerinde yargılıyordu. Bu durum, bilimsel çalışmaların gelişmesini ciddi biçimde yavaşlatıyordu.

Avrupalı bilim insanları, kendilerine ulaşan bu temel eserlerden yararlanarak ancak XVII. yüzyılın başlarından itibaren bilimi bugünkü seviyesine ulaştırabilecek bir ivme yakalayabildiler.

Örneğin 1209 yılında Paris’te bir kilise kararıyla Aristo’nun eserlerinin okunması yasaklanmıştı. Aynı dönemde İslam dünyasında ise Aristo’nun eserleri üzerine şerhler, yorumlar ve bilimsel incelemeler kaleme alınıyordu.

Bir başka dikkat çekici örnek ise Kopernik (ö.1543)’tir. XVI. yüzyılda yaşayan Polonyalı bilim insanı Kopernik, dünyanın kendi eksen etrafında ve Güneş çevresinde döndüğüne dair görüşlerini uzun yıllar açıklamaktan çekinmiştir. Çünkü bu düşünceler o dönemde kilise tarafından suç kabul ediliyordu. Gök Cisimlerinin Hareketleri Üzerine adlı eseri ancak 1543 yılında, öldüğü gün yayımlanabilmiştir.

İslam dünyasında yüzyıllar boyunca büyüyen ilim meşalesi, yalnız kendi coğrafyasını değil, Batı düşüncesinin gelişim sürecini de derinden aydınlatmıştır.